

ŽELJKO TOMIČIĆ

*Institut za povijesne znanosti
Sveučilišta u Zagrebu Odjel za arheologiju, Krčka 1*

MATERIJALNI TRAGOVI RANOBIZANTSKOG VOJNOG GRADITELJSTVA U VELEBITSKOM PODGORJU

UDK 904+903.43 (497.13) »05«
Izvorni znanstveni članak

Prostor Velebitskog podgorja i susjednog otoka Paga, unatoč surovom podneblju i reljefu, svjedokom je konstantnog čovjekova naseljavanja, pa prema tome i motrištem arheološke znanosti. Uz materijalna svjedočanstva o počecima koloniziranja tog dijela jadranske obale nakon balkansko-panonske seobe na prijelazu brončanog u željezno doba, arheologija se susreće i s jasnim kontinuumom života tijekom antičkog i djelomice srednjovjekovnog razdoblja. Autorov interes u ovom radu usmjeren je prema nekolicini lokacija na obalnom rubu tog dijela Hrvatskog primorja na potezu od Donje Prizne do Novskog Ždrila, odnosno na sjevernoj obali otoka Paga. U tom nizu interesantnih primjera kasnoantičkog graditeljstva što se, na temelju ruševina tlocrta ili dijelova zidnog plašta, ali i popratnih materijalnih nalaza, ocrtavaju u pejzažu Velebitskog podgorja, autor prepoznaje horizont ranobizantskih utvrđenja nastalih, zacijelo, tijekom rekonkviste tog dijela Jadrana od strane bizantskog cara Justinijana I (527–565). Premda tek predstoji detaljnije dokumentiranje i temeljitija obrada tog horizonta spomeničkih aglomeracija kasne antike, ipak, na temelju neposredne terenske autopsije, autor iznosi viđenje njegova značaja i mogućih razloga nastanka. Posebice su u tom pogledu iskazljiva opažanja glede ranobizantskih kasta na položajima Gradina kod Donje Prizne i Sutojašnica na sjeveru otoka Paga, koja autor dovodi u vezu s kontrolom pomorskog prolaza u Podvelebitskom kanalu. Utvrđenja uz južnu obalu velebitskog podgorja čine, promatrana u cijelosti, određeni limes koji predstavlja obranu od kasnijih slavenskih prodora prema Jadrani i uspostavljenom bizantskom imperiju na njevoj istočnoj obali.

Ogoljele i strme krševite primorske padine što ih nadvisuje impozantni glavni gorski greben Velebita, ponekad u povijesti zvan i Morlačkom gorom (FORTIS 1774(1984): 276), svjedoci su stalnih i vrlo dinamičkih smjena populacija. Tijekom prapovijesnih vremena Velebitsko podgorje, odnosno taj dio jadranske obale promatran u cjelini, obuhvaćen je na prijelazu brončanog u starije željezno doba intenzivnom kolonizacijom od strane Liburna (BATOVIĆ 1987:339). Na prirodnim strategijskim, gospodarski pogodnom položajima, od Senja na sjeveru do Novskog ždrila na jugoistoku, nastaje čitav lanac njihovih utvrđenih naselja, tzv. gradina (BATOVIĆ 1987:352; GLAVIČIĆ 1984:7-28), materijalnih svjedoka završne faze liburnske etnogeneze i uspostavljanja njihove osebujne i jedinstvene samosvojne kulture. Dvadesetak tih lokacija ras-

poređenih na južnim padinama Velebita znakovito potcrtavaju intenzitet naseljenosti tog prostora u prapovijesti. Neke od njih, poput *Argyrunsuma* (Starigrad-Paklenica), *Lopsicae* (Sv. Juraj - Jurjevo) i *Ortoplae* (Stinica), odaju grčku toponimiju poznatu iz starije geografske literature, i svjedoče o ranim vezama Grka s podvelebitskim primorjem (PATSCHE, K, 1900:28-29; KATIČIĆ, R., 1967-1968:48). U antičkom razdoblju pretežito na završecima prirodnih prilaza, klanaca, što iz visoravni u zaleđu Velebita probijajući planinski bedem izbijaju prema moru do skromnih gravitacijskih životnih zona na priobalju, uzduž Velebitskog kanala, nastaju urbane aglomeracije s municipalitetom, što ih spominju antički pisci Plinije, Ptolomej i dr. Zaslugom arheologije prepoznat je karakter i toponimija, odnosno značaj tih maritimnih urbanih centara, udaljenih od znatno sjevernije trasirane rimske prometnice iza gorskog lanca Velebita. Te aglomeracije nastale ponajčešće na autohtonoj osnovi, a kojima danas znademo i imena, vitalna su strateška i gospodarska središta priobalnog prometa a predstavljaju i vrlo važnu ali logičnu transmisiju s prirodnim zaleđem te regije. Antička uporišta kao jasan trag rimske kolonizacije i pacifikacije promatranog prostora nadslojila su starije prapovijesne liburnske lokacije. Brojni su materijalni tragovi tog antičkog nasljeđa prepoznati i otkriveni ispod ili u neposrednoj blizini recentnih naselja tog dijela našeg priobalja. Tim tragovima na kopnu, među kojima zapaženo mjesto pripada onima profane arhitekture (SUIĆ 1976:143, si. 68), pa grobljima (ABRAMIĆ i COLNAGO 1909:13 d), zatim numizmatičkim nalazima (DUKAT i GLAVIČIĆ 1975:167-198; DUKAT i MIRNIK i NERALIĆ 1984:41-57), ali i spomenicima teritorijalnog razgraničavanja, odnosno tzv. terminacijskim natpisima (BRUNŠMID 1898:174-177; SUIĆ 1976:15 + n. 14), pridružujemo i hidroarheološke nalaze otkrivene uz obalu Velebitskog podgorja (JURIŠIĆ 1990:108 + karta 1). Na tom prostoru obavljena su značajna onomastička istraživanja, kao i proučavanja procesa naseljavanja tijekom antike (PATSCHE 1900; KATIČIĆ 1967-1968:46-53; SUIĆ 1976; RENDIĆ MIOČEVIĆ 1968:63 d; ZANINOVIĆ 1980:187-196; ZANINOVIĆ 1983-1984:29-40; ZANINOVIĆ 1988:9-16). Deskribirana je i proučena epigrafska građa, proanaliziran dio pokretnog fundusa. Upoznata je u značajnom opsegu baština antike tog područja. Tako je odjednom promatrani prostor, poznat još antičkim kozmografima, zahvaljujući interesu i trudu arheologa, epigrafičara, numizmatičara i drugih djelatnika, postao dinamičnom životnom scenom na kojoj se ocrtavaju sve jasnije obrisi vrlo bogatih sadržaja. U naoko odbojnom, surovom, vrletnom i krševitom pejzažu Velebitskog podgorja konstantno se, zahvaljujući sve češće svjesnoj intervenciji arheologa, a ne isključivo okolnostima slučaja, otkrivaju uvijek nova svjedočanstva o snažno prisutnoj konstanti naseljavanja tog područja do naših dana.

Priobalje Velebitskog podgorja u potrazi za materijalnim tragovima prošlih epoha obilaze još od vremena S. Ljubica, K. Patscha i J. Brunšmida brojni istraživači starina (LJUBIĆ 1889; PATSCHE 1900; BRUNŠMID 1901). Predmetom njihova interesa su brojna motrišta života kojeg na temelju relikata slijede od prapovijesti do antike. Uistinu, možemo ustvrditi da je o većini lokaliteta iz tih razdoblja solidno proučen arheološki fundus. Međutim, sa žaljenjem moramo konstatirati da za srednjovjekovno razdoblje ne raspoložemo adekvatnim rezultatima istraživanja, pa time zasad niti kvantitativnim pokazateljima. Ipak, Anonim iz Ravene, pisac poznate Kozmografije, nastale potkraj VI. ili početkom VII. stoljeća, navodi poimence *civitates* raspoređene uz obalu ve-

lebitskog prigorja od jugoistoka prema sjeveru. Ravenatu su na tom području poznati *Argerunto* (Starigrad-Paklenica), *Bigi Karlobag*), *Ospela* (Stinica), *Puplisca* (Sv. Juraj-Jurjevo) i *Senia* (Senj) (SUIĆ 1976: 14; 303). Osim pisanih vrela koja jasno upućuju na kontinuitet naseljavanja promatranog prostora tijekom kasne antike, na nekolicini lokacija u Velebitskom podgorju konstatirani su izolirani nalazi bizantskog novca iz VI. stoljeća, koji su, premda sporadični i malobrojni, svjedočanstva nastavljanja života na prijelazu kasne antike u rani srednji vijek. Riječ je o nalazima brončanog novca bizantskih careva Justinijana I (527-565) i Justina II (565-578) iz Karlobaga, odnosno solida Tiberija II Konstantina (578-582) s položaja Vinjerac kod Cesarice i brončanih primjeraka novca istog cara iz Sv. Jurja, tj. današnjeg Jurjeva (DUKAT i MIRNIK 1984: 48; 49; 51).

U novije vrijeme, otkako je u sklopu naše arheologije porastao interes za ranobizantski horizont kulturnog nasljeđa, prepoznati su na istočnojadranskoj obali spomenički sklopovi vojnog graditeljstva na brojnim lokacijama duž samog obalnog ruba ali i na otočju. Uz krševiti priobalni rub velebitskog prigorja arheolozi su registrirali ili pretpostavili poneke lokacije u kojima su prepoznavali ostatke navodnih antičkih utvrda (ŠONJE 1975: 286) ili naslućivali mogućnost njihova postojanja (GUNJACA 1986: 128). Jasno je da smo tek neposrednom autopsijom na terenu u mogućnosti stvarati realnije predodžbe o pripadnosti tih spomenika određenom vremenu, odnosno kulturnom okruženju. Upravo takova terenska rekognosciranja, što ih je u Velebitskom prigorju intenzivno provodio marljivi djelatnik senjskog muzeja arheolog Ante Glavičić, dovela su do otkrića, primjerice kasnoantičkog utvrđenja na položaju Sv. Trojica zapadno od Starigrada-Paklenice (GLAVIČIĆ 1983/1984: 19-21).

Tijekom ljeta i kasne jeseni 1990. godine autor ovih redaka obavio je detaljna rekognosciranja terena na području od Novskog ždrila na jugoistoku do Donje Prizne na jugozapadu Velebitskog podgorja. Ujedno provedena je i neposredna terenska autopsija zapadnog dijela otoka Paga (T. 1.). U sklopu tih istraživanja nastojali smo provjeriti naše pretpostavke o postojanju nekolicine novih ili znanosti nedovoljno poznatih lokacija na kojima se očituju znakovita obilježja ranobizantskog vojnog graditeljstva. U tekstu obrađujemo sumarno arheološka nalazišta Gradina iznad Modrić drage, Sv. Trojicu zapadno od Starigrada-Paklenice, položaj Gradinu u Donjoj Prizni, kao i dosad slabo poznatu ranobizantsku utvrdnu na položaju Gradina u Sutojašnici na sjevernoj obali otoka Paga (T. 1.).

Nad uvalom Modrić na krajnjem jugoistočnom dijelu Velebitskog kanala, neposredno iznad Jadranske magistrale na oniskom platou izdignutom ponad Rta Gradina smješteno je oveće istoimeno utvrđenje relativno pravilna pravokutnog tlocrta (T. 1. - A). Na taj lokalitet upozorio nas je S. Forenbacher, znanstveni asistent Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.¹ Detaljnije smo nalazišta obišli

1. Koristimo se prigodom da se najsrdačnije zahvalimo kolegi mr. Staši Forenbacheru na dijelu ustupljene dokumentacije i pokretnim nalazima koje je prikupio tijekom terenskih obilazaka Velebitskog podgorja 1989. godine. Tada nas je upozorio

i na lokalitet Sv. Trojica zapadno od Starigrada-Paklenice.

u srpnju 1990. godine i tom prigodom mogli registrirati dobro očuvane sekcije pravolinijskog bedema s isturenim kvadratnim kulama raspoređenim kako na uglovima pravokutnog tlocrta kompleksa utvrđenja, tako i u pravilnim razmacima u njihovu međuprostoru (T.2, 1 i 2). Tehnika gradnje bedema, zatim tlorisna osnova tog utvrđenja a posebice njegova upućenost moru, odnosno kontroli pomorskog prometa, učvršćuje nas u uvjerenju da ga valja uvrstiti među slična ostvarenja vojnog graditeljstva nastala tijekom kasne antike uz naše priobalje i na otočju Jadrana. Riječ je o utvrđenju koje ima izuzetno značajnu ulogu. Ponajprije ono svojim položajem zatvara, odnosno otežava kopnenim putem pristup zoni Starigrada-Paklenice, odnosno nekoć antičkom Argyruntumu, koji je od položaja Gradina udaljen 8 km prema zapadu. Oko 1,7 km jugozapadno od Modrić drage i utvrđenja na položaju Gradina nalazi se Rt Baljenica, odnosno zapadni morski ulaz u Novsko ždrilo, prirodni prosjek kojim rijeka Zrmanja utječe u Velebitski kanal. Taj značajni prirodni prolaz svakako je predodredio položaj utvrđenja na Rtu Gradina. Upravo radi kontrole prometa iz Novigradskog mora, odnosno još istočnije lociranog Karinskog mora, podignut je taj kastron. U prilog trajnijeg naseljavanja tog krševitog podneblja govori i toponim Seline lociran malo sjevernije na padinama Velebita.

Položaj Sveta Trojica ili Sv. Trojica je oko 14,5 km sjeverozapadno od lokaliteta Gradina u Modrić dragi (T. 1. - B), neposredno uz sjeverni obalni rub Velebitskog kanala, a 6 km zapadno od Starigrada-Paklenice (ant. Argyruntum). Taj interesantni lokalitet, što ga je otkrila prigodom terenskih obilazaka okolice Starigrada-Paklenice M. Trošelj, potakao je vrijednog muzejskog radnika i vrsnog poznavaoća Velebitskog podgorja A. Glavičica da temeljitije upozna njegov širi areal (GLAVIČIĆ 1984: 16-21). Vrlo skromne podatke o tom lokalitetu usputno je naveo i M. Domjan obrađujući spomeničko nasljeđe otoka Vrgade (DOMJAN 1983: 136), a mimogred na nj upućuje i Z. Gunjaca svrstavajući ga u njegovu treću skupinu još tada neprovjerenih položaja kasnoantičkih kasta (GUNJACA 1986: 128). Prigodom terenskih obilazaka južne zone Velebita A. Glavičić je obišao taj lokalitet i dao uglavnom vrlo iscrpan prikaz tamošnjih tragova jednog utvrđenog kasnoantičkog, odnosno ranobizantskog naselja, koje je po njegovu uvjerenju predstavljalo samo jednu u nizu utvrda grupiranih na prirodno zaštićenoj padini obrubljenoj nepristupačnim liticama Tribanjske drage (GLAVIČIĆ 1984: 16-21). Naime, vremenski najmlađi horizont utvrđenja, koja se javljaju na krševitoj padini u blizini naselja Tribunja, Šibuljina i Milovca, na položaju Sv. Trojica, čini kasnoantički kastron. Glavičić je otkrio materijalna svjedočanstva kontinuuma života na tom, zacijelo, vrlo povoljnom položaju od kasnog brončanog doba do svršetka VI. stoljeća (GLAVIČIĆ 1984/ 17). Naime, kasnoantički utvrđeni kompleks dio je zone u kojoj se javljaju prapovijesni lokaliteti Velika i Mala gradina, kao i položaj Velike ograde. Ta zona omeđena je sa sjeverozapada stjenovitim koritom koje tvori prirodnu zaštitu. Kako je već prije dat prilično detaljan opis kasnoantičkog utvrđenja na položaju Sv. Trojica na tom mjestu zadržavamo se pretežito na nekim pojedinostima tamošnje fortifikacije. Prigodom terenskog obilaska u srpnju 1990. godine posvetili smo našu pažnju pojasu bedema što sa sjeverne i dijelom sjeveroistočne strane omeđuje širi areal sakralnog objekta znakovitog hagionima Sv. Trojica. Najbolje je očuvana sjeverna sekcija bedema koja se može pratiti u duljinu od oko 120 metara (T. 3. 2.). Ojačanje mu čine isturene kule

kvadratnog tlocrta, koje se mjestimice daju prepoznati u visini temeljne stope položene na kamen živac (T. 3. 2.). Glavičić pretpostavlja da je utvrđeno naselje bilo površine oko 1,5 hektara (GLAVIČIĆ 1984: 20). Unutar perimetra bedema koji je, zacijelo, štiti naselje sve do obalnog ruba na njegovoj južnoj strani, nailazi se na pravo obilje materijalnih tragova života, što potkrepljuju tlorisi nastambi koji prekrivaju cijelu terasasto koncipiranu padinu platoa na kojem je smješten taj kasnoantički kastron.

Interesantno je napomenuti da se s položaja Sv. Trojica, koji predstavlja sinonim za tamošnji ranobizantski kastron što je navedeno i u literaturi (DOMJAN 1983: 136; n. 21), ostvaruje vrlo dobar pregled unutar pripadajućeg dijela akvatorija Velebitskog kanala i vizualni kontakt s položajima kastrona iznad Modrić drage i osobito s onim na Rtu Ljubljana ponad Ljubačkog zaljeva i moreuza Ljubačkih vrata između otoka Paga i prostora Ravnih kotara (PETRICIOLI 1983: 117-122; GUNJACA 1986: 129). Korelacija spomenutih ranobizantskih utvrđenja osobito je pregledna na priloženoj karti promatranog prostora (T. 1.).

Nakon obilaska ovog interesantnog nalazišta, čini se da su otklonjene eventualno postojeće dileme glede utvrđivanja vremenske pripadnosti tog prostranog fortifikacijskog kompleksa. Uistinu ga možemo pripisati vremenu prve vladavine Bizanta u nas. Daljnji potrebni terenski podaci o tom kastronu bit će svakako prikupljeni tijekom budućih sustavnih istraživanja tog dijela naše kasnoantičke spomeničke baštine. Lokalitet Gradina iznad Donje Prizne između Jablanca i Karlobaga predstavlja *de facto* stjenoviti poluotok isturen prema jugoistoku u Podgorski kanal nasuprot otoku Pagu i smješten između morskih uvala Prizne na sjeveru i Ivićuše ili Vićuše s juga (T. 1. - C; T. 4, 1.). Sjeverna strana poluotoka ujedno je i najviša točka poluotočića s interesantnim toponimom Gradina. Poluotok se od te najviše topografske točke postupno spušta prema jugozapadu, tj. prema moru, u obliku terasa (T. 4, 1.). Kamena litica na kojoj je smješten bizantski kastron osobito se lijepo prepoznaje s morske strane prigodom plovidbe Velebitskim kanalom, kao i sa sjeverne obale otoka Paga, gdje se nasuprot Gradini kod Donje Prizne javlja također ranobizantski kastron u uvali Sutojašnica (T. 1. - D).

Kastron iznad Donje Prizne u cijelosti je obuhvatio poluotočić s njegove, uglavnom u cijelosti prepoznatljive, zidine u mogućnosti smo slijediti u čitavom perimetru koji obuhvaća najistaknutije točke poluotoka. Ponegdje, kao na zapadnoj strani, izdižu se iz krševita terena dijelovi jednog dobro sačuvanog objekta, vrlo vjerojatno masivne kule ojačane snažnim kontraforima (T. 4, 2.; T. 5, 1.). Bedem prati konfiguraciju terena, bez obzira na pojedine strme stijene ili kosine, osobito izražene prema obali na južnoj strani. Na najvišoj koti kastron iznad Donje Prizne završava na istočnoj strani šiljastim isturenim bedemom, koji se na stjenovitoj podlozi ponegdje jedva nazire. Prema zapadu i jugozapadu kastron se, u obliku terasa na kojima se jasno prepoznaju tlocrti većih objekata, odnosno nastambi, spušta i naglo proširuje. Unutar takovih pretežito pravokutnih tlocrta objekata prikupili smo podosta ulomaka keramike (T. 6.; T. 7.). Među njima ističu se ulomci s horizontalnim uparanim gustim nizovima linija tipičnih za bizantsku keramiku (T. 6.), kao i masivne ručke većih posuda (T. 7.).

Uz južnu, bolje sačuvanu sekciju bedema u središnjem terasastom dijelu kastrona (T. 5.2.) nalazi se omanja zidana cisterna za vodu, kakve inače susrećemo na nizu pri-

mjera ranobizantskog vojnog graditeljstva duž Jadrana.

Na to je nalazište upozorio još 1967. godine A. Glavičić prigodom njegova obilaska sjevernog i srednjeg dijela Velebita (GLAVIČIĆ 1967/1968: 292-293); GLAVIČIĆ 1967/1968 b: 32-34). Glavičić je to nalazište smatrao prapovijesnim i rimskim naseljem, koje je potkraj prošlog stoljeća prigodom krčenja djelomice pretvoreno u vrt. Nalazište je dalo podosta pokretnih nalaza iz prapovijesnog i antičkog doba (GLAVIČIĆ 1967-1968 b: 32). Lokalitet Gradina u literaturi je inače smatran ostacima antičkog utvrđenog naselja podignutog na položaju liburnijske gradine iznad prirodno zaštićene luke na teško pristupačnom položaju (ŠONJE 1975: 286), odnosno značajnim ilirskim i rimskim naseljem podno Velebita (KATIČIĆ 1967-1968: si. 12).

Koja je bila stvarna uloga tog utvrđenog naselja, odnosno kastrona? Smješten između dvije morske uvale pogodne za sidrenje i zaštićene od juga i bure, taj je kastron lociran na najužem zapadnom dijelu Podgorskog kanala činio, zajedno s nasuprotnim, ranije već spomenutim kastronom na otoku Pagu u uvali Sutojanj, neposredno uz Zali Rt na staronovaljskoj Zaglavi, sigurnu kontrolu plovnog puta ovim dijelom velebitskog podgorja. Kontrola tog moreuza bila je utoliko značajnija uzmemo li u obzir postojanje ostalih naselja i utvrda u tom dijelu priobalja. Zajedno s kastronom na poluotočiću Svetojanj ili Sutojanj, kastron iznad Donje Prizne predstavljao je zaštitu pristupa otoku Pagu s njegove sjeverne strane, odnosno u pravcu Paških vratiju i kasnoantičkih naselja u toj zoni otoka Paga, kao što su to kastron Sv. Juraj nad gradom Pagom (TOMIČIĆ 1989/1990: 29-53), Novalja (ŠKUNCA 1988: 23-28) i Sv. Juraj (SUIĆ 1953: 32). Ujedno je kastron na položaju Gradina kod Donje Prizne predstavljao značajnu kariku u osiguranju talasokracije Bizanta u tom dijelu Tarsatičke Liburnije. Sa te optimalne pozicije mogla se ostvariti kontrola pristupa otoku Rabu, kao i prema sjeveru Senju.

Prigodom rekognosciranja zone Staronovaljske Zaglave, odnosno okolice Zalog Rta na sjeverozapadnom rubu otoka Paga, obišli smo i poluotočić Svetojanj, odnosno Sutojanj smješten kod Rta Glavine (kota 42) između Velike i Male luke. Ovim obilaskom terena potvrđeni su raniji podaci o postojanju jedinstvenog lokaliteta u krševitoj divljini stjenovite sjeverne obale otoka Paga izložene udarima legendarne bure što se s Velebita u silovitim naletima okomljeva na izbrazdani kamenjar tog sjeverno jadranskog otoka. Naime, u ostacima arhitekture na goljoj litici poluotočića Svetojašnice prepoznao je prvi A. Šonje antičku utvrđicu za nadzor i odbranu uskog kanala između Velebita i otoka Paga (ŠONJE 1975: 286). U novije vrijeme u vrlo sažetom obliku osvrnuo se na to interesantno nalazište dobar poznavalac prošlosti otoka Paga A. Škunca. U ostacima antičke utvrde na pustom kamenjaru Rta Svetojašnica prepoznao je dio sustava zaštite plovnog puta uz ovaj dio jadranske obale (ŠKUNCA 1988: 27). Prema Škuncinom uvjerenju to utvrđenje građeno u skladu s konfiguracijom stožastog terena predstavljalo je samo bizantski vidikovac koji je kontrolirao Podvelebitski kanal (ŠKUNCA 1988: 27). Obilazak tog položaja potvrdio je postojanje ranobizantskog kastrona grupiranog oko kamene litice koničnog izgleda, koji sa sjeverne strane strši iz kamenog trupa poluotočića Svetojašnice. Oveći kastron Svetojanj (Sutojanj, Svetojašnica, Sutojašnica) obuhvaća pretežito strmu južnu padinu stijene odrezana vrha na kojoj smo mogli naslutiti obrise tlorisa arhitektonskog objekta zidanog izravno na kamenu živcu. Pretpostavljamo da je riječ o mogućem sakralnom objektu, s obzirom na striktnu orijentaciju njegova

tlocrta u smjeru istok-zapad s jasno prepoznatljivim ostacima ulaza na zapadnom pročelnom zidu objekta. Takav objekt, kojemu jamačno sam lokalitet duguje i naziv, mogao je nekoć biti dominantan i lako primjetan s morske pučine, odnosno plovnog puta kroz Velebitski kanal. Toponim, odnosno vjerojatnije hagionim Svetojanj ili Sutojanj, krije trajnu uspomenu na prve romansko-hrvatske jezične dodire na otoku Pagu (ŠIMUNOVIĆ 1988: 137).

Pretpostavljamo da toponim upućuje na mogući sakralni objekt Sv. Agneze, odnosno pučki Janje i na taj način pridružujemo se ideji koju je, mnogo prije, iznio Josip Kunkera (KUNKERA 1977: 46), izvrsni poznavalac prošlosti Paga, posebice okolice Novalje. Naime, još 1977. godine J. Kunkera je dosta uvjerljivo pretpostavio da je nekoć u utvrdi koja danas nosi naziv Gradina u Svetojanju ili Sutojanju »(. . .) za vrijeme Bizantinaca od 535. do 620. postojao malen oratorij ili crkvice, koju su zatekli stari Hrvati i njezino ime Sancta Agnes pretočili u svoj jezik: Svetojanj« (KUNKERA 1976: 115-119; 1977: 46) (2).

Naime, takove toponime s hrvatskim refleksom dalmatskom *santu* suvremena toponomastika registrirala je na prostoru istočnojadranskog primorja u više primjera (ŠIMUNOVIĆ 1988: 137, 141). Osvrćući se na toponimiju sjevernojadranskih otoka Krka, Raba i Paga, Šimunović je na tematskoj karti toponimije ali i razmještaja toponima tvorenih pridjevom *santu* označio i položaj Svetojanj na otoku Pagu, premda za isti nije našao adekvatno tumačenje mogućeg hagionima (ŠIMUNOVIĆ 1986: si. 11; si. 21).

Fortifikacijski sklop kastrona Svetojanj prekriva doslovce svaki pedalj strme jugozapadne padine (T. 9, 1), dok se na njegovoj sjevernoj strani također primjećuju tragovi ostataka zidova položenih na živac. Na jugozapadnoj, južnoj i osobito zapadnoj strmini kamene glavice prepoznaju se jasni tragovi tlocrtnih obrisa vrlo kompaktne i zgusnute arhitekture. Poluotočić doslovce presjeca na jugozapadnoj njegovoj strani snažan bedem širine oko 2 metra, na koji se s njegove unutrašnje strane naslanjaju pravilni kvadratni tlocrti nastambi, odnosno kula i jedne velike cisterne za vodu (T. 8, 2). Osobito je impozantan zidni plašt velike zapadne kule koji je očuvan u visini 6 - 7 metara (T. 8, 1). Na južnoj strani bedema primjećuje se masivni kontrafor koji je vješto položen u odnosu na lom južne sekcije bedema (T. 9, 2.). Bedem se prilagođuje konfiguraciji terena i spretno ga koristi. Svi opisani detalji tvore vrlo kompaktan arhitektonski sklop iz kojeg s jugozapadne strane izbija uzani i vrlo strmi uklesani put do horizontalno otesane terase na samom vrhu konične litice.

Tehnika zidanja, artikulacije tlocrta bedema, pa osobito kvadratnih kula i cisterne za vodu neposredno iza perimetra bedema, primjena obilate žbuke i upotreba masivnih kontrafora, uz izbor položaja utvrđenja, jasno upućuju na postojanje novog ranobizantskog kastrona u nas. Pretpostavljamo da je taj kastron mogao nastati nakon Justi-

2. J. Kunkera donosi dragocjene podatke koje dovodi u vezu s burnim događanjima na izmaku V. stoljeća pa ga citiramo: »Usmena je i pismena tradicija sačuvala vijest da se čitava tadašnja Novalja

povukla pred ogorčenim neprijateljem u veliku i jaku tvrđavu pod imenom Gradina u Svetojanju na Gornjem moru u današnjoj Zaglavi« (KUNKERA 1977: 43).

nijanove rekonkviste tog dijela jadranskog priobalja, kao važan obrambeni element jednog visoko sofisticiranog sustava zaštite pomorskih interesa Bizanta tijekom prvog vremena njegove talasokracije Jadranom. U kombinaciji s nasuprotnim kastronom na položaju Gradina nad Donjom Priznom u Velebitskom podgorju, ranobizantska utvrda Svetojanj na Rtu Zaglave smještena između Velike i Male luke podesne za sidrenje, predstavljala je pouzdanu zaštitu moreuza između otoka Paga i kopna, pa time i samog zapadnog ulaza u Podgorski kanal. S kastrona Svetojanj na Pagu moguć je vrlo pouzdan vizuelni kontakt s Gradinom kod Prizne, ali i s velikim kastronom Sv. Damjana ponad Barbata na nedalekom otoku Rabu (DOMJAN 1983: 136); BRUSIĆ 1989: 112). Tako se uklapaju i te utvrde u integralni sustav koji je Bizant oblikovao u Trsatičkoj Liburniji a u kojem zapaženo mjesto zauzimaju i kasta na otocima Krku (CIGLENEČKI 1987: 104-105, 107; FABER 1988: 121-127; TOMIČIĆ 1988: 148-151; BRUSIĆ 1989; TOMIČIĆ 1990: 34-35), Rabu (DOMJAN 1983: 136; BRUSIĆ 1989: 112; TOMIČIĆ 1990: 32-34) i Pagu (TOMIČIĆ 1989 b: 28-31; TOMIČIĆ 1990: 30-32), odnosno vizualnih signalnih stanica i osmatračnica (BADURINA 1982: 171-177).

Obilazak Velebitskog podgorja imao je isključivo namjeru da uspostavi nedostajuću kariku kontinuiteta života na promatranom prostoru koji je tako znakovito zasvjedočen tijekom prapovijesti i antike. Terenska autopsija pokazala je da u toj jadranskoj regiji realno valja računati s jasno prepoznatljivim horizontom kasnoantičkog vojnog graditeljstva kojeg predstavljaju ovdje prikazani primjeri kasta na položajima Gradina iznad Modrić Drage, Sv. Trojice kod Starigrada-Paklenice, zatim Gradina kod Donje Prizne i na sjevernoj obali otoka Paga u Svetojanju (Sutojanju). Spomenute utvrde valja, na temelju njihove srodnosti s nizom poznatih lokaliteta, pripisati ranobizantskoj prisutnosti na Jadranu, poglavito u vezi s rekonkvistom bizantskog cara Justinijana I (527-565), odnosno tijekom gotsko-bizantskog ratovanja duž istočnojadranskog priobalja. Opisana kasta u Podvelebitskom kanalu raspoređena na optimalnim lokacijama osiguravala su pomorski promet ovim dijelom Jadrana, pružala sigurnu zaštitu okolnom stanovništvu. Svaka od tih utvrda imala je stratešku ulogu. Gradina iznad Modrić Drage osiguravala je ulaz u Novigradsko more, kastron na položaju Sv. Trojice kod Tribunja štitio je ne samo zalede Starigrada-Paklenice (kasnoant. *Argirunta*) u odnosu na opasnosti koje su prijetile iz unutrašnjosti, već je štitio moreuz Ljubačka vrata zajedno s nasuprotnim kastronom na položaju Ljubljana iznad Ljubač Drage. Napokon, Gradina kod Donje Prizne i kastron kod Svetojanja (Sutojanja) na otoku Pagu osiguravao je vrlo važan ulaz u Velebitski kanal s njegove zapadne strane. Ova kasta zajedno s velikim kastronom Sv. Damjan iznad Barbata na otoku Rabu osiguravala su polovidbu u Paškom kanalu i sjeverno prema Šenju (kasnoant. *Senia*). S obzirom na njihov idealan raspored uz južnu obalu Velebita a posebice radi zaštite prirodnih pristupa iz unutrašnjosti, tj. zaleđa Velebita prema gusto naseljenom primorju i otoku Pagu, odnosno prema prostoru Ravnih kotara, ova kasta valja promatrati i kao odgovarajući visokosofisticiran obrambeni sustav. Pritom ne pomišljamo samo na ranobizantski sustav zaštite rekonkvistom pridobivenog dijela Jadrana tijekom istočnogotsko-bizantskog ratovanja. To je, čini se, samo jedan od mogućih razloga njegova nastanka. Pomišljamo, ponajprije, na mogućnost uspostavljanja sustava zaštite bizantskih interesa i u odnosu na rastuću opasnost sa sjevera, iz unutrašnjosti, povezane s migracijama Slavena tijekom

VI. stoljeća i na prijelazu u VII. stoljeće. Prostorni raspored ranobizantskih utvrda u promatranom dijelu Velebitskog podgorja, ali i na susjednom otoku Pagu, odnosno u Ravnim kotarima (kastron Ljubljana), upućuje na određeno njihovo ešeloniranje. Riječ je o činjenici da su utvrde na obalnom rubu Velebitskog kanala mogle činiti prvi obrambeni pojas a kasta na otoku Pagu drugi obrambeni pojas. Položaj gorskih prijevoja na Velebitu poklapa se pretežito s rasporedom utvrda uz obalni rub. Preciznije rečeno, one štite pristupe tim prijevojima s obale, kako se to razabire iz karte promatranog prostora (T. 1.). Utvrde raspoređene po dubini takove obrane na otočkom rubu Paga (Sv. Juraj nad gradom Pagom, Sv. Juraj iznad Časke i Sutojanj-Svetojanj), predstavljaju zaštitu akvatorija ali i samog otoka, odnosno tamošnjih značajnih urbanih aglomeracija.

Pisano vrelo kasne antike, Kozmografija anonimnog Ravenata, kao i usamljeni numizmatički tragovi bizantskog novca od vremena vladavine Justinijana I (527-565) do Tiberija II Konstantina (578-582), registrirani na Podvelebitskom podgorju, dopunjeni materijalnim svjedočanstvima o prisustvu čitavog sloja kasta iz vremena prve bizantske vladavine u nas, upotpunjuju predodžbu o promatranom prostoru Velebitskog podgorja na prijelazu iz kasnoantičkog u ranosrednjovjekovno razdoblje. Premda tek predstoji znanstveno istraživanje tog osobito značajnog arheološkog horizonta profanog kasnoantičkog graditeljstva, uvjereni smo da i ovim tekstom upotpunjujemo prazninu koja je dosad bila neopravdano prisutna, posebice u promatranom Velebitskom podgorju. Ovaj, zacijelo, samo naizgled negostoljubivi prostor, trajno naseljavan od prapovijesti do kasne antike, poprištem je uspostave jasnih oblika života i u ranom srednjovjekovlju, kada se ondje ponovno u IX. stoljeću susrećemo s istaknutijim arheološkim objektom, predromaničkom crkvicom Sv. Jurja u Rovanskoj na istočnom kraju Velebitskog kanala (DYGGVE 1951: fig. VI, 15; PETRICIOLI 1963).

LITERATURA

- ABRAMIĆ, M. i COLNAGO, A., 1909, Untersuchungen in Norddalmatien, *JOAI*12, Bd. 13d.
- BADURINA, A., 1982, Bizantska utvrda na otočiću Palacol, *Izdanja HAD* 7: 171-177.
- BADURINA, A., u tisku, Voie maritime byzantine longeant la suite exterieure des iles nord-adriatiques (VI-VII. s.), Radovi bizantološkog skupa u Beogradu održanog 1985. g.
- BATOVIĆ, Š., 1973, Prapovijesni ostaci na zadarskom otočju, *Diadora* 6: 5-139.
- BATOVIĆ, Š., 1987, Liburnska grupa, V. željezno doba, *PJZ*, Sarajevo: 339-390.
- BRUNŠMID, J., 1898, Međašnji kamen između Ortoplina i Parentina, *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva*, N. S. sv. III, Zagreb: 174-177.
- BRUNŠMID, J., 1901, Groblje bronsanog doba na Klačenicima kod Jablanca (kotar Senj). - Povijest mjesta Jablanca, *Vjesnik hrvatskog arheološkog muzeja*, N. S., Zagreb: 53-62.
- BRUSIĆ, Z., 1980, Neki oblici kasnoantičke keramike podmorskih nalazišta uz našu obalu, *Gunjačin zbornik*, Zagreb: 77-86.

- BRUSIĆ, Z., 1989, Kasnoantička utvrđenja na otocima Rabu i Krku, *Izdanja HAD* 13: 111-119.
- CIGLENEČKI, S., 1987, Hohenbefestigungen aus der Zeit von 3. bis 6. Jh. im Ostalpenraum, *Bela* 31: 104-105, 107.
- DOMJAN, M., 1983, Crkva sv. Andrije na Vrgadi nakon posljednjih istraživanja i konzervatorskih radova, *ShP* 3. s. sv. 13: 123-129.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R., 1987, Japodska grupa, V. željezno doba, *PJZ*, Sarajevo: 430-431.
- DUKAT, Z. i GLAVIČIĆ, A., 1975, Numizmatičke vijesti iz Senja i okolice I, *Senjski Zbornik*, 6, Senj: 167-198.
- DUKAT, Z. i MIRNIK, I. i NERALIĆ, J., 1984, Numizmatičke vijesti iz Senja i okolice II, *Senjski Zbornik* 10-11, Senj: 41-57.
- DYGGVE, E., 1951, *History of Salonitan Christianity, Osl6*.
- FABER, A., 1988, Osvrt na neka utvrđenja otoka Krka od vremena prethistorije do antike i srednjeg vijeka, *Prilozi* 3/4 (1986-1987), Zagreb: 113-140.
- FORTIS, A., 1774, *Put po Dalmaciji*, Hrvatski prijevod, 1984 (Zagreb).
- GLAVIČIĆ, A., 1967-1968, Arheološki nalazi iz Senja i okolice (II), *Senjski Zbornik* 3, Senj: 5-42.
- GLAVIČIĆ, A., 1967-1968 b, Izvještaj III naučne ekskurzije u sjeverni srednji Velebit, *Senjski Zbornik* 3, Senj.
- GLAVIČIĆ, A., 1984, Arheološki nalazi iz Senja i okolice (VI), *Senjski Zbornik* 10-11, Senj: 7-28.
- GUNJACA, Z., 1986, Kasnoantička fortifikacijska arhitektura na istočnojadranskom priobalju i otocima, *Materijali* 22, Novi Sad: 124-136.
- JURIŠIĆ, M., 1989, Arheološki nalazi u podmorju Krka, Raba, Paga i Hrvatskog primorja, *Izdanja HAD* 13, Zagreb: 103-110.
- KATIČIĆ, R., 1967-1968, Najstariji jezici i narodi u Senjskom primorju, *Senjski Zbornik* 3, Senj 1967-1968: 46-53.
- KUNKERA, J., 1976, *Novaljske plaže*, Novalja, rukopis: 115-119.
- KUNKERA, J., 1977, *Novaljska biskupija na otoku Pagu od 4. do 7. vijeka*, *Stomorica* - 2, Novalja: 43; 46; Karta II; 51; 52.
- LJUBIĆ, S., 1889, Crctice iz mog putovanja po južnoj strani gornje Krajine ili gospičko-otočke pukovnije, *Viestnik Hrvatskoga Arheologičkoga društva*, god. XI. br. 4, Zagreb:104-109.
- MEDINI, J., 1980, Provincia Liburnia, *Diadora* 9, Zadar: 363-434.
- PATSCH, K., 1900, *Die Lika in römischer Zeit*, Beč.
- PETRICIOLI, I., 1952, Spomenici srednjovjekovne arhitekture na otoku Pagu, *ShP* III/2, Zagreb: 106.
- PETRICIOLI, I., 1963, Crkva Sv. Jurja u Ravanjskoj, *ShP* III, s. 8-9: 177-180.
- PETRICIOLI, I., 1983, Castrum Liube (neistraženi arheološki lokalitet), *ShP* 13, Split: 117-122.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, D., 1968, Novi Dolabelin terminacijski natpis iz okolice Jablanca, *Vjesnik AMZ*, 3. s., sv. 3, Zagreb: 63 d.
- SUIĆ, M., 1976, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb.

- ŠIMUNOVIĆ, P., 1972, *Toponimija otoka Brača*, Supetar.
- ŠIMUNOVIĆ, P., 1986, *Istočnojadranska toponimija*, Logos, Split.
- ŠKUNCA, A., 1989, Pregled antike otoka Paga, *Izdanja HAD* 13, Zagreb: 23-28.
- ŠONJE, A., 1975, Ostaci antičkih utvrda u Kvarnerskom i podvelebitskom području, *Pomorski Zbornik* 13, Rijeka: 275-290.
- TOMIČIĆ, Ž., 1988, Novija ranosrednjovjekovna istraživanja Odjela za arheologiju, *Prilozi* 3/4 (1986/1987), Zagreb: 141-174.
- TOMIČIĆ, Ž., 1989, Sv. Juraj iznad Paga, ranobizantski kastron, *Obavijesti* 21/3, Zagreb: 28-31.
- TOMIČIĆ, Ž., 1989 b, Arheološka svjedočanstva o ranobizantskom vojnom graditeljstvu na sjevernojadranskim otocima, *Prilozi* 5-6 (1988/1989), Zagreb: 29-53.
- ZANINOVIĆ, M., 1980, Antička naselja ispod Velebita, *Senjski Zbornik* 8, Senj: 187-196.
- ZANINOVIĆ, M., 1983-1984, Stanovništvo Velebitskog Podgorja u antici, *Senjski Zbornik* 10-11, Senj: 29-40.
- ZANINOVIĆ, M., 1989, Naselje i teritorij u antici Hrvatskog primorja, *Izdanja HAD* 13, Zagreb: 9-16.

SKRAĆENICE

<i>Diadora</i>	<i>Diadora</i> , glasilo Arheološkog muzeja, Zadar
JÖAI	<i>Jahreshefte des Osterreichischen Archdologischen Instituts</i> , Beč
JZ	<i>Jadranski zbornik</i> , Rijeka.
<i>Senj. zb.</i>	<i>Senjski zbornik</i> , Senj
<i>ShP</i>	<i>Starohrvatska prosvjeta</i> , Split
VAMZ	<i>Vjėsnik Arheološkog muzeja</i> , Zagreb
<i>Izdanja HAD</i>	<i>Izdanja Hrvatskog arheološkog društva</i> , Zagreb
<i>Radovi</i>	<i>Radovi bizantskog skupa</i> , Beograd
PJZ	<i>Praistorija jugoslavenskih zemalja</i> , Sarajevo
<i>Gunjačin Zb</i>	<i>Gunjačin zbornik</i> , Split
<i>Dela</i>	<i>Dela</i> , Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana
LEJ	<i>Likovna enciklopedija Jugoslavije</i> , Zagreb
<i>Senjski Zb</i>	<i>Senjski zbornik</i> , Senj
<i>Prilozi</i>	<i>Prilozi</i> , Odjel za arheologiju Institut za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
<i>Put po Dalmaciji</i>	<i>Put po Dalmaciji</i>
<i>Materijali</i>	
<i>Lika in römischer Zeit</i>	
<i>Antički grad</i>	<i>Antički gradina istočnom Jadranu</i>
<i>Toponimija otoka Brača</i>	
<i>Jadranski Zb</i>	<i>Jadranski zbornik</i> , Rijeka
<i>Pomorski Zb</i>	<i>Pomorski zbornik</i>
<i>Obavijesti</i>	<i>Obavijesti</i> , Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb

OPIS TABLI
DESCRIPTION OF PLATES

Tabla 1

Plate 1

Karta sjevernog dijela Hrvatskog primorja s položajem ranobizantskih lokaliteta (A - položaj Gradina u Modrić dragi, B - položaj Sv. Trojica kod Tribunja, C - položaj Gradina iznad Donje Prizne, D - položaj Svetojanj-Sutojanj na staronoyaljskoj Zaglavi, na otoku Pagu, E - Sv. Juraj nad gradom Pagom, F - Sv. Juraj nad Časkom na otoku Pagu, G - položaj Ljubljan, H - Sv. Damjan nad Barbatom na otoku Rabu, I - Rt Kaštelina kod Kampora na otoku Rabu, J - Korintija kod Baške na otoku Krku). Crtež: Silvija Lebarić, dipl. ing. arh.

Map of the northern part of the Croatian Coastland with early - Byzantine sites (A - Gradina in Modrić draga, B - Sv. Trojica near Tribunj, C - Gradina above Donja Prizna, D - Svetojanj-Sutojanj in Zaglava nr. Stara Novalja, on the island of Pag; E - Sv. Juraj above the town of Pag, F - Sv. Juraj above Časka on the island of Pag, G - Ljubljan; H - Sv. Damjan above Barbat on the island of Rab, I - Kaštelina Cap near Kampor on Rab, J - Korintija near Baška on Krk). Drawing by Silvija Lebarić

Tabla 2

Plate 2

1. Pogled sa sjeveroistoka na ostatke bedema kasnoantičke utvrde na položaju Gradina iznad Modrić drage. Snimio: Ž. Tomičić.

2. Pogled sa istoka na južnu sekciju bedema utvrde na položaju Gradina iznad Modrić drage. Snimio: Ž. Tomičić.

1. The remains of the Late Roman ramparts of the fort on Gradina above Modrić draga as seen from NE. Photo by Ž. Tomičić

2. The south section of the fort wall on Gradina above Modrić draga as seen from E. Photo by Ž. Tomičić

Tabla 3

Plate 3

1. Pogled na sjevernu sekciju bedema utvrde na položaju Sv. Trojica. Snimio: Ž. Tomičić.

2. Pogled sa sjevera na kulu uz sjevernu sekciju bedema utvrde na položaju Sv. Trojica. Snimio: Ž. Tomičić.

1. The northern part of the fort walls on Sv. Trojica. Photo by Ž. Tomičić

2. The tower at the northern section of the fort ramparts on sv. Trojica as seen from N. Photo by Ž. Tomičić

Tabla 4

Plate 4

1. Pogled sa sjevera na položaj Gradina iznad Donje Prizne. Snimio: Ž. Tomičić.

2. Pogled sa sjeverozapada na zapadnu sekciju bedema utvrde na položaju Gradina kod Donje Prizne s velikom kulom ojačanom kontraforima. Snimio: Ž. Tomičić.

1. Gradina above Donja Prizna from N. Photo by Ž. Tomičić

2. The western part of the fort walls with the strong tower, strengthened by buttresses, on Gradina near Donja Prizna, as seen from NW. Photo by Ž. Tomičić

Tabla 5

Plate 5

1. Sjeverozapadno pročelje velike zapadne kule ranobizantske utvrde na položaju Gradina kod Donje Prizne. Snimio: Ž. Tomičić.

2. Pogled na južnu sekciju bedema ranobizantske utvrde na položaju Gradina kod Donje Prizne. Snimio: Ž. Tomičić.

1. NW front of the large western tower of the Early-Byzantine fort on Gradina near Donja Prizna. Photo by Ž. Tomičić

2. A view of the S section of the walls of the Early-Byzantine fort on Gradina near Donja Prizna. Photo by Ž. Tomičić

Tabla 6

Plate 6

Ulomci glinenih kasnoantičkih posuda otkriveni na površini položaja Gradina kod Donje Prizne. Crtež: Krešimir Rončević.

Fragments of Late Roman earthenware found on the ground of Gradina near Donja Prizna. Drawing by K. Rončević

Tabla 7

Plate 7

Ulomci ručki i grlenog ruba kasnoantičkih posuda prikupljenih na površini lokaliteta Gradina iznad Donje Prizne. Crtež: K. Rončević

Fragments of handles and mouths of Late Roman vessels collected on the surface of Gradina above Donja Prizna. Drawing by K. Rončević

Tabla 8

Plate 8

1. Pogled s južne strane na ostatke cisterne za vodu i velike zapadne kule na položaju Svetojanj (Sutojanj) na otoku Pagu. Snimio: Ž. Tomičić.

2. Pogled na veliku cisternu za vodu na južnoj padini poluotočiča Svetojanj (Sutojanj). Snimio: Ž. Tomičić.

1. South view of a water cystem and the big western tower on Svetojanj (Sutojanj) on the island of Pag. Photo by Ž. Tomičić

2. The large water cystem on the south slope of the peninsula Svetojanj (Sutojanj). Photo by Ž. Tomičić

Tabla 9

Plate 9

1. Pogled s vrha kastrona na jugozapadni dio bedema ranobizantske utvrde s cisternom za vodu i nastambama na položaju Svetojanj (Sutojanj) na otoku Pagu. Snimio: Ž. Tomičić.

2. Pogled s vrha kastrona Sutojanj na južni pojas bedema s kontraforom i kula-nastambama. Snimio: Ž. Tomičić.

1. The view from the top of the *kastron* upon the SW part of the Early Byzantine fort with a water cystem and dwellings on the site Svetojanj (Sutojanj) on Pag. Photo by Ž. Tomičić

2. The view from the top of the *kastron* of Sutojanj upon the S part of the walls with a buttress and towers-dwellings. Photo by Ž. Tomičić

SUMMARY

TRACES OF EARLY BYZANTINE MILITARY BUILDINGS BELOW VELEBIT

The Velebit foothills and the neighbouring island of Pag, in spite of their cruel climate and relief, have always been inhabited and are thus important for archeological observation. There is material proof of the early colonization of this part of the Adriatic coast after the Balkan-Pannonian migrations on the threshold between the bronze and iron ages. Archaeologically we can follow clearly traceable life during classical and partly also medieval times. The author's interest focusses on a number of sites on the coast of the Croatian Littoral between Donja Prizna and Novsko Ždrilo and on the north coast of Pag (T. 1.)- There is a chain of interesting examples of late classical architecture which can be reconstructed from ground-plan ruins or parts of walls (Pl. 2. - Pl. 5.; Pl. 8. - Pl. 9.), and from other objects discovered (Pl. 6 - Pl. 7.) and the author has recognized a line of early-Byzantine fortifications which were very likely constructed during the reconquests of Justinian I (527-565). Although there is as yet no detailed documentation or studies of this development in the late classical period the author presents the results of his own observations on the basis of fieldwork.

His research carried out in the hills at the foot of Velebit had the sole purpose of providing a missing research link into the continuity of life in these regions, so markedly authenticated during prehistory and classical times. Fieldwork in this Adriatic region shows that we may trace existence of a discernible line of military construction during the late Roman period seen in the examples here given of *castra* above Modrić Drage (Pl. 3.), Sv. Trojica near Starigrad-Paklenica (Pl. 3.), the hill-fort near Donja Prizna (T. 4. - T. 7.) and on the northern coast of the island of Pag in Svetojanja or Sutojanja (Pl. 8. - Pl. 9.). These fortresses, on the basis of similarities with those in a number of sites can be attributed to an early Byzantine presence connected with reconquests of the Byzantine Emperor Justinian I (527-565), during the East Goth-Byzantine wars along the eastern Adriatic shore.

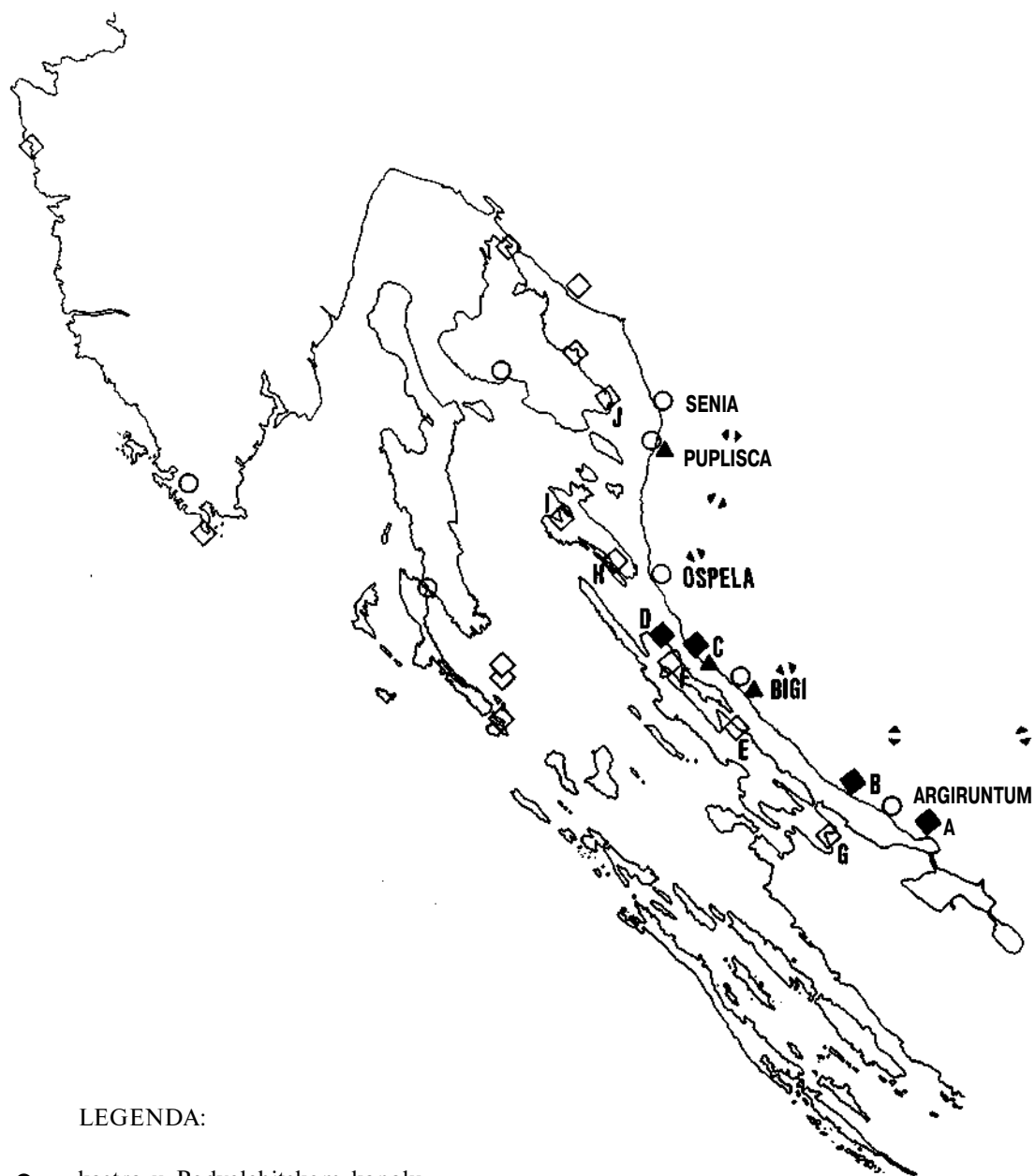
These *castra* of the channel under Velebit were built at optimum locations for the protection of sea traffic in this part of the Adriatic and also offered maximum protection to the inhabitants of the locality. Each of the fortresses had its own strategic role. That above Modrić draga protected the entrance into Novigrad Bay, that of Sv. Trojica near Tribunj not only protected Starigrad-Paklenica (late Roman *Argirunta*) from land attacks, but also, in combination with the castle at Ljubljana above Ljubač draga protected Ljubačka draga from the sea side. Finally the hill-fort at Donja Prizna and the *kastron* at Svetojanja (Sutojanja) on the island of Pag guarded the very important western entrance to the Velebit Channel. These two together with the big *kastron* of Sv. Damjan above Barbat on the island of Rab provided security for vessels in the Pag channel and northward towards Senj (*Senia*).

Taking into consideration their ideal distribution along the south shore of Velebit and especially their protection of the natural route inland, i. e. across Velebit and down to the well inhabited coast and on Pag island, as well as their relation to Ravni kotari these castles might be considered as part of a sophisticated defence system. We may

here take into consideration more than early Byzantium defence system of the reconquered parts of the Adriatic during the Ostrogothic-Byzantine wars. This may have only been one reason for their construction. They may well have been part of a system of Byzantine fortifications that took into account the growing threat to Byzantine interests from overland, a threat linked with the migrations of the Slavs during the sixth and into the seventh century.

The special distribution of early Byzantine castles in the part of Velebit that we have been considering and in Ravni kotari, though not on Pag, suggests a certain planning. What we have in mind is that the fortresses on the edge of the Velebit channel might have been a first line of fortification and those on Pag a second. The position of the mountain passes on Velebit more or less coincides with the positioning of the castles on the shore. They thus guarded approach to those passes from the sea as can be seen from study of a map of the region (T. 1.). The castles in depth defence of the island of Pag (Sv. Juraj above Pag, Sv. Juraj above Časka and Svetojanj) may be considered as sea defence of the island only, and of its main urban centres. The written sources for the late classical period, the *Cosmography* of the anonymous Ravenat and Byzantine coins of the reigns of Justinian I (527-565) to Tiberius II Constantine (578-582) supplemented by material evidence about numbers of *castra* from the time of the first Byzantine reign in these regions may be and rounded out by examination of the Velebit foothills. Although scientific research has yet to be done in this important archeological area of late classical architecture we feel sure that this article will help to fill an unnecessary lacuna in the field. These regions, which only seem so inhospitable, were continuously settled from pre-history until the late classical period and in them were clearly marked forms of living in the early Middle Ages, and in the eleventh century we find such an important archaeological building as the pre-Romanesque chapel of Sv. Juraj in Rovanjaska at the eastern end of the Velebit Channel (DYGGVE 1951: fig. VI, 15; PETRICIOLI 1963)

Primljeno 26. II. 1990.
Prihvaćeno 20. IX. 1990.

LEGENDA:

- kastra u Podvelebitskom kanalu
- ostala ranobizantska kastra
- urbani centri
- nalazi bizantskog novca VI. stoljeća
- ◄ gorski prijevoji na Velebitu

Tabla 1

Tabla 2

Tabla 3

Tabla 4

Tabla 5

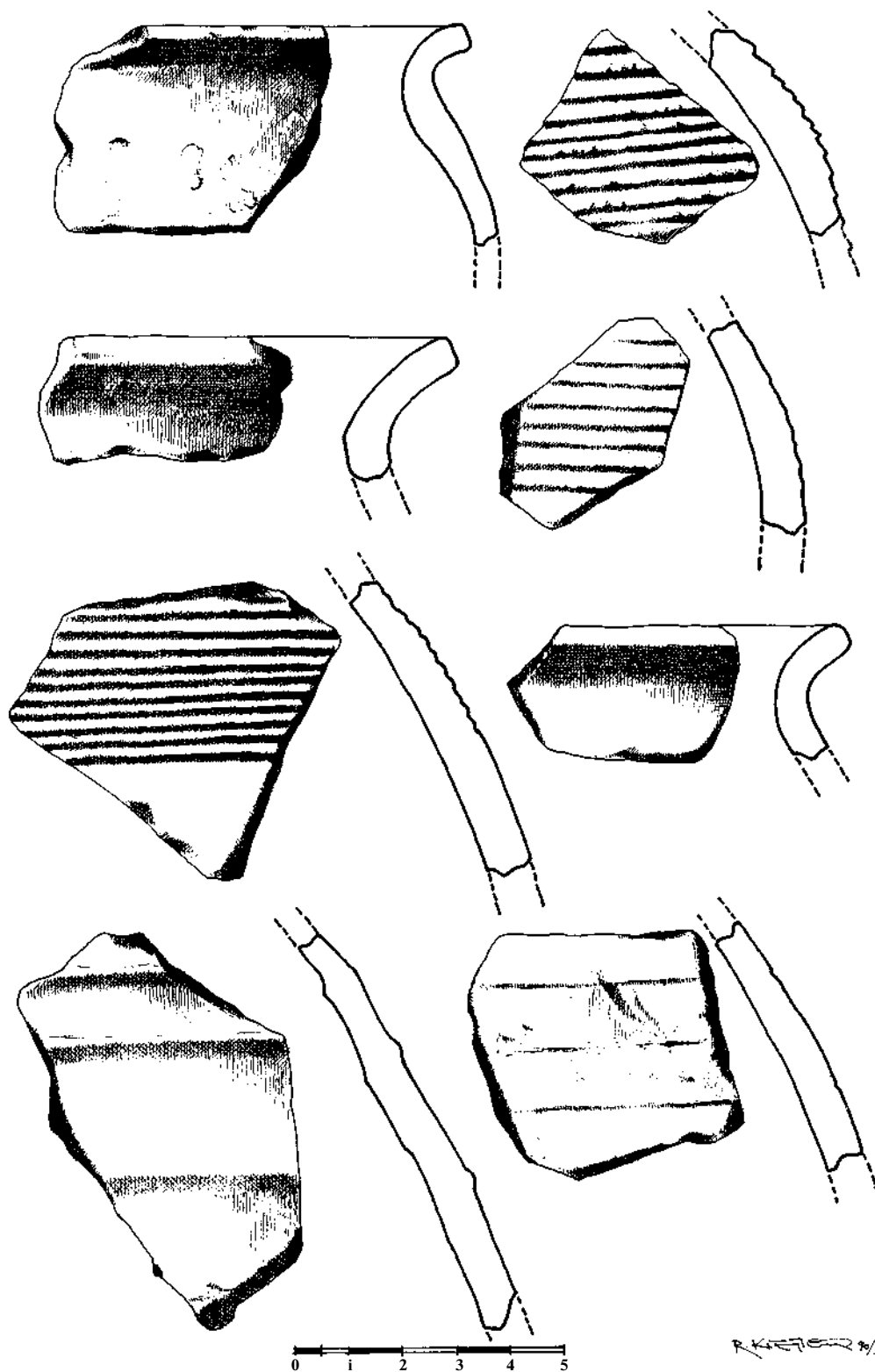

Tabla 6

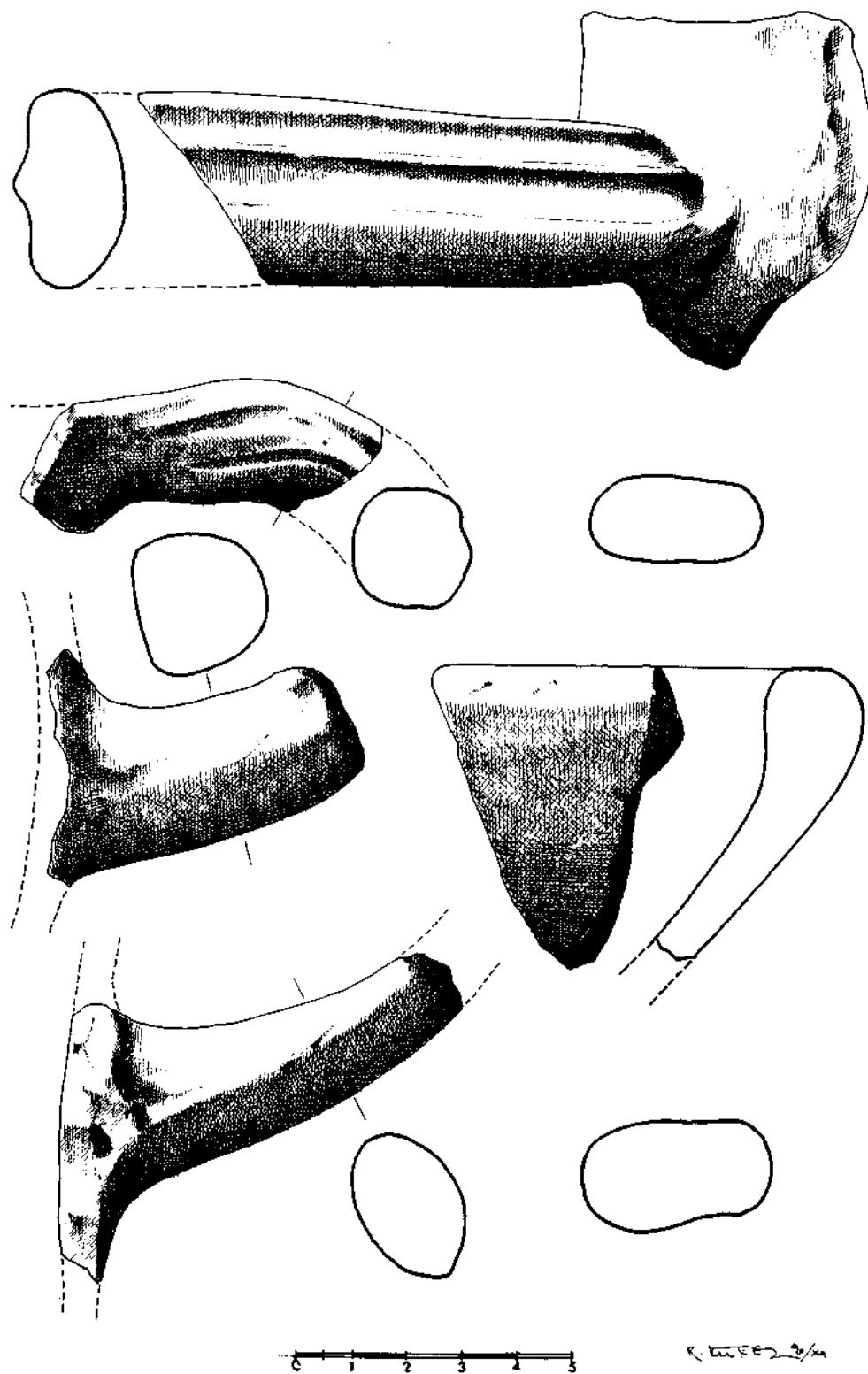

Tabla 7

Tabla 8

Tabla 9